

7. Шпак М. М. Психологія розвитку емоційного інтелекту молодших школярів : монографія. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2016. 372 с.
8. Яцюк М. Емоційний інтелект особистості (на хвилі Нової української школи) : навчально-методичний посібник. Вінниця : Діло, 2019. 105 с.

*Яцків Вікторія
Науковий керівник – проф. Шпак Марія*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

У Державному стандарті початкової освіти, в Концепції «Нова українська школа» визначено необхідність розвитку в учнів уміння конструктивно керувати емоціями, застосовувати емоційний інтелект [4]. У сучасній психологічній науці також спостерігаємо зростання дослідницького інтересу до феномена емоційного інтелекту особистості, що забезпечує здатність розуміння емоцій та управління ними, допомагає успішно налагоджувати міжособистісні взаємини з оточуючими та сприяє комфортному співіснуванню людей в соціумі. Відтак, проблема розвитку емоційного інтелекту в молодших школярів є актуальною і важливою.

В основу розуміння особливостей емоційного інтелекту молодших школярів покладено наукові доробки таких вчених, як: К. Борисенко [1] Є. Іванова [2], Є. Карпенко [3], О. Подейко [5], Ю. Савченко [6], Л. Сенн [7], І. Синельникова [8], М. Шпак [9] та ін. Проте, зважаючи на те, що вказаний феномен істотно впливає на особистісний та соціальний розвиток дитини, а специфіка емоційного інтелекту у молодшому шкільному віці в умовах війни недостатньо вивчена, це вимагає більш детального її теоретичного й емпіричного обґрунтування.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів в умовах війни.

Проблема психологічної діагностики емоційного інтелекту та його структурних компонентів у дитячому віці є складною, малорозробленою, а відтак актуальною в сучасній психологічній науці. Її складність і дискусійність зумовлені насамперед різними теоретичними підходами до трактування емоційного інтелекту. У більшості наукових робіт сучасних учених емоційний інтелект визначають як здатність до розуміння та управління емоціями. У психології розроблено кілька теоретичних моделей емоційного інтелекту, серед яких найбільш поширеними є модель здібностей і моделі змішаного типу. У контексті моделі здібностей (Дж. Мейер, Д. Карузо, П. Селовей) емоційний інтелект трактують як когнітивний конструкт, пов'язаний із сприйняттям, аналізом та оцінкою емоційної інформації, у контексті моделей змішаного типу (Р. Бар-Он; Д. Гоулман) – емоційний інтелект є сукупністю когнітивних та особистісних рис, що забезпечують розуміння емоцій та ефективне управління ними. Тому

ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

психодіагностичний інструментарій для вимірювання емоційного інтелекту є різноманітним і безпосередньо залежить від обраної дослідником моделі емоційного інтелекту.

Дослідження психологічних особливостей розвитку емоційного інтелекту проводилося в учнів молодшого шкільного віку, які навчаються у 4 класі (вік – 9-10 років). Враховуючи дослідницьку позицію М. Шпак [9] щодо вивчення емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку, у структурі цього феномена нами виокремлено когнітивний, емоційний, поведінковий та соціально-комунікативний компоненти. Порівняльний аналіз особливостей розвитку емоційного інтелекту молодших школярів, котрі зазнали впливу війни, та дітей, котрі проживають на відносно спокійних територіях, проведено за вказаними компонентами. Серед досліджуваних – 22 учнів, які безпосередньо зазнали впливу війни і належать до категорії внутрішньо переміщених осіб, та 28 учнів, які проживають на території, де не ведуться активні бойові дії.

З метою емпіричного вивчення особливостей розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку використано такі психодіагностичні методики (табл. 1).

Таблиця 1 Психодіагностичний інструментарій для вивчення емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку

№	Психодіагностичні методики	Емпіричні показники
Вивчення когнітивного компонента емоційного інтелекту		
1	проективна методика «EMOCINE» S. Sastre, T. Artola, J.M. Alvarado [11] (в авторській адаптації)	здатність розуміти власні емоції та емоції інших, орієнтуватися при визначенні емоції на соціальну ситуацію та специфіку міжособистісної взаємодії
Вивчення емоційного компонента емоційного інтелекту		
2	методика «Тривожність» Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен, методика «Який Я?» Г. Осипової	рівень та характер тривожності, особливості емоційної самооцінки дітей молодшого шкільного віку
Вивчення поведінкового компонента емоційного інтелекту		
3	опитувальник емоційного інтелекту «ЕмІн» Д. Люсіна (шкала управління емоціями), в адаптації М. Яцюк [10]	здатність до керування своїми емоціями та емоціями інших людей
Вивчення соціально-комунікативного компонента емоційного інтелекту		
4	методика «Що – чому – як» М. А. Нгуена	здатність до емоційної децентрації та емпатійного ставлення до інших людей
Визначення загального рівня розвитку емоційного інтелекту		
5	опитувальник емоційного інтелекту «ЕмІн» Д. Люсіна, в адаптації М. Яцюк [10]	здатність до розуміння своїх і чужих емоцій та управління ними зусилля зусилля для подолання перешкод

Так, дослідження загального рівня розвитку емоційного інтелекту в молодших школярів, які безпосередньо зазнали впливу війни, та учнів, які проживають на території, де не ведуться активні бойові дії, ми проводили за допомогою опитувальника емоційного інтелекту «ЕмІн» Д. Люсіна, в адаптації М. Яцюк. Кількісні результати дослідження подано на рис. 1.

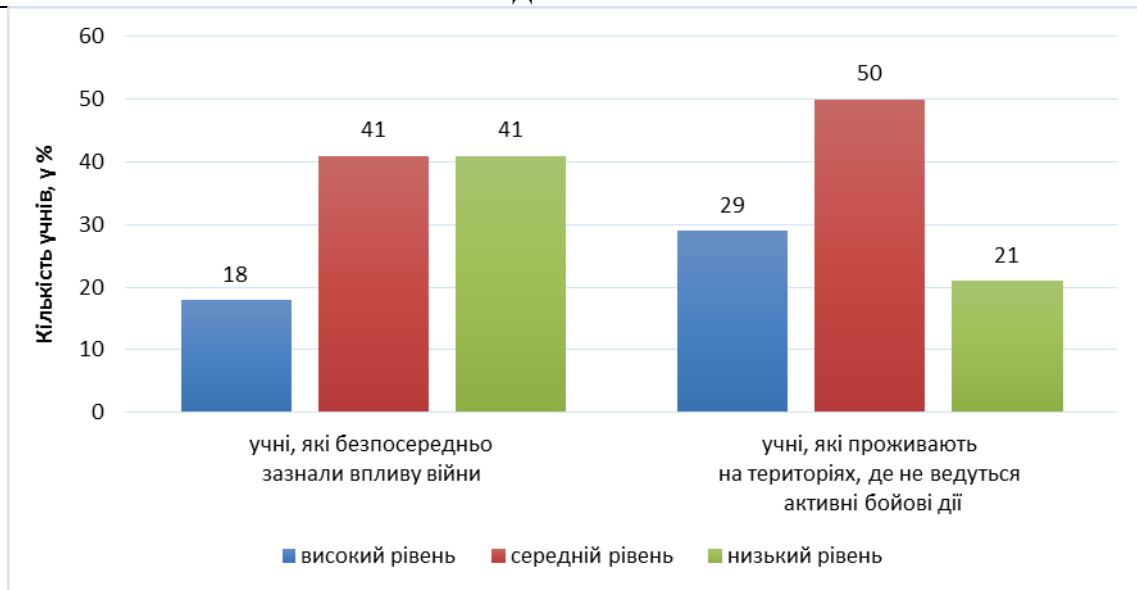

Рис. 1. Результати дослідження загального рівня розвитку емоційного інтелекту в молодших школярів

Як бачимо, високий рівень розвитку емоційного інтелекту продемонстрували 18% молодших школярів, які безпосередньо зазнали впливу війни, та 29% учнів, котрі проживають на територіях, де не ведуться активні бойові дії. Ця категорія учнів має здатність розпізнавати та розуміти не лише свої емоції, але й емоції інших. Вони здатні вербалізувати емоції, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки стосовно прояву переживань та ефективно регулювати свої емоції. Під час взаємодії з іншими учні проявляють емпатію, вміють легко налагоджувати емоційний контакт і вести конструктивний діалог.

Середній рівень розвитку емоційного інтелекту виявлено у 41% молодших школярів, котрі безпосередньо зазнали впливу війни, та 50% учнів, котрі проживають на спокійних територіях. Вони здатні розуміти власні емоції та емоції інших людей. Проте іноді допускають помилки при розпізнаванні емоцій за експресивними ознаками. Також вони можуть встановлювати причини виникнення емоцій та пояснювати їхню важливість. Але не завжди здатні контролювати свої емоції, керувати емоціями інших та виявляти гнучкість у вираженні емоцій під час взаємодії з іншими людьми.

Низький рівень розвитку емоційного інтелекту виявлено у 41% молодших школярів, котрі безпосередньо зазнали впливу війни, та 21% учнів, котрі проживають на спокійних територіях. Ця категорія учнів характеризується недостатнім усвідомленням значення емоцій у житті людини, часто не в змозі адекватно розпізнавати емоції, розуміти причини їх виникнення, що призводить до неадекватних реакцій на вияви емоцій інших осіб. Контроль над власними емоціями, особливо негативними, виявляється у них обмежено, що ускладнює міжособистісну взаємодію. Учні з низьким емоційним інтелектом виявляють виражену тривожність та

замкнутість, оскільки не здатні встановлювати емоційний контакт з іншими і відчують емоційні бар'єри у спілкуванні з оточуючими.

Можна констатувати, що молодші школярі, котрі безпосередньо зазнали впливу війни, продемонстрували значно нижчий рівень розвитку емоційного інтелекту, порівняно з учнями, котрі проживають на територіях, де не ведуться активні бойові дії. Це свідчить про те, що у дітей, які безпосередньо зазнали впливу війни, більше проявляється тривожність, надмірна збудливість, неспокій, вони менше здатні контролювати вияв емоцій, особливо негативних, і більше потребують підтримки дорослих (батьків, педагогів).

Таким чином, результати емпіричного дослідження показали, що емоційний інтелект є менш розвиненим у молодших школярів, які безпосередньо зазнали впливу війни, тому постає необхідність його цілеспрямованого розвитку для забезпечення психологічного благополуччя молодших школярів, їх здатності конструктивно спілкуватися і успішно взаємодіяти з іншими людьми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко К. Сутність поняття «емоційний інтелект» у психолого-педагогічній літературі. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2021. № 1(1). С. 83–90.
2. Іванова Є. О. Розвиток і психодіагностика емоційного інтелекту в дитячому віці. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2014. Вип. 1. С. 97–103.
3. Карпенко Є. В. Емоційний інтелект у дискурсі життєздійснення особистості : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2020. 436 с.
4. Нова українська школа : навч. посіб. / за ред. Н. М. Бібік. Київ : Літера, 2018. 160 с.
5. Подейко О. Життя під час війни та війна під час життя : як функціонує психіка і чим відрізняється емоційний стан людей залежно від їхнього місцеперебування. Безпека життєдіяльності. 2022. № 9/10. С. 6–8.
6. Савченко Ю. Розвиток емоційного інтелекту учнів молодшого шкільного віку. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2014. № 12. С. 12–16.
7. Сенн Л. Ліфт настрою : як керувати своїми почуттями та емоціями / пер. з англ. О. Дятел. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 216 с.
8. Синельникова І. Дослідження розвитку емоційного інтелекту. Психолог. Серпень. 2011. № 32 (464). С. 19–24.
9. Шпак М. М. Психологія розвитку емоційного інтелекту молодших школярів : монографія. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2016. 372 с.
10. Яцюк М. Емоційний інтелект особистості (на хвилі Нової української школи): навч.-метод. посіб. Вінниця : Вид-во «Діло», 2019. 105 с.
11. Sastre S., Artola T., Alvarado J. M. Emotional Intelligence in Elementary School Children. EMOCINE, a Novel Assessment Test Based on the Interpretation of Cinema Scenes. Developmental Psychology. 2019. Vol. 10. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01882> (дата звернення: 26.09.2023).